

УДК 378.147:355.233

Максим Демент

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A Розглядається поняття «освітній простір» як педагогічна умова формування готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності у процесі його підготовки. Визначені історіографія виникнення поняття «освітній простір», його зміст і структура, здійснено порівняльний аналіз поняття «освітній простір».

Ключові слова: освітній простір, готовність майбутнього фахівця, професійна діяльність.

Максим Демент. Образовательное пространство как педагогическое условие формирования готовности будущего специалиста к профессиональной деятельности.

A Рассматривается понятие «образовательное пространство» как педагогическое условие формирования готовности будущего специалиста к профессиональной деятельности в процессе его подготовки. Определены историография появления понятия «образовательное пространство», его содержание и структура, осуществлен сравнительный анализ термина «образовательное пространство».

Ключевые слова: образовательное пространство, готовность будущего специалиста, профессиональная деятельность.

Maxim Dement. Educational environment as a pedagogical condition of forming the readiness of future specialist.

S In the article the term «educational environment» is analyzed as a pedagogical condition of forming the readiness of future specialist to the professional activity in the process of professional training. The historiography of appearance of the term «educational environment», its structure and content is analyzed; the comparative analysis of the term «educational environment» is done.

Key words: educational environment, readiness of future specialist, professional activity.

Вступ. Аналіз наукової літератури з проблеми педагогічних умов, які забезпечують упровадження й ефективність певних пропозицій, нововведень, ініціатив, технологій, моделей, запропонованих у багатьох сучасних дисертаційних дослідженнях, свідчить про багатоваріантність вирішення проблеми педагогічних умов.

Дослідники визначають різні педагогічні умови. На жаль, педагогічна наука не має загальноприйнятих підходів до вирішення проблеми педагогічних умов. Під ефективністю дотримання умов у дисертаційних працях розуміють якість здійсненого педагогічного аналізу, планування, організації, контролю, шлях від мети до результату. Також ефективність визначають як співвідношення результату й обсягу виконаних дій (час, засоби, досягнутий рівень тощо). Ефективність також розуміють як поєднання запланованої мети з досягнутими результатами, комбінацію мети з умовами максимальної реалізації реальних можливостей.

Мета статті – проаналізувати освітній простір як провідну педагогічну умову професійної підготовки фахівців до професійної діяльності.

Для вирішення вказаної мети постали такі **завдання:** визначити історію появи поняття «освітній простір», порівняти сутність поняття «освітній простір» із погляду різних авторів, виявити зміст і структуру сучасного освітнього простору як педагогічної умови підготовки фахівців до професійної діяльності.

Останні дослідження та публікації. Питання визначення педагогічних умов у підготовці фахівців аналізувалося в працях О. Бикової, М. Варій та ін. Однак не вирішеною частиною цього досить актуального питання залишається аналіз педагогічних умов у професійній підготовці майбутніх фахівців як педагогічної проблеми.

Окремі аспекти освітнього простору розглядаються у сучасних педагогічних дослідженнях О. Бондаревської, М. Боритка, В. Борисенкова, М. Віленського, О. Данилюка, В. Гінецинського, О. Гукаленко, Г. Серикова, В. Слободчикова. Діяльнісні установки суб'єктів освітнього простору висвітлені у дослідженнях З. Батюкової, С. Бондиревої, Т. Борисова, А. Веряєва, Е. Днепра, Б. Ельконіна, Н. Крилова, В. Лазарева, А. Ліфоро-

ва, В. М'ясникова, В. Полонського, М. Поташника, І. Фрумїна, І. Шалаєва, Г. Щедровицького.

Виклад матеріалу дослідження. Головною педагогічною умовою успішного формування готовності до професійної діяльності вважаємо освітній простір. Це поняття в педагогічних дослідженнях почало зустрічатися лише в останні десятиліття, оскільки раніше в науці використовувалися синонімічні поняття «середовище», «ситуація», «система», «світ». Філософ М. Бердяєв, описуючи навколишній простір, що створює особу, писав: «Витоки людини лише частково можна зрозуміти і раціоналізувати. Особа людська таємничіша, ніж світ. Вона і є цілий світ. Людина – мікросмос і містить в собі все. Але актуалізовано й оформлено в її особистості лише індивідуально-особистісне» [1, с. 14]. Проте, в працях видатного філософа ще немає визначення освітнього простору як різноманітного середовища, що складається з різних підпросторів, – освітнього, соціального, розумового тощо. Автор говорить про різні світи: «Я не тільки виходжу з себе до світу думки, але й до світу соціального» [1, с. 31].

Термін «простір» (environment – англ. оточення, навколишнє оточення, навколишнє середовище, простір, особистісний простір) зустрічається в 60-х роках ХХ ст. у зарубіжних наукових дослідженнях. Його ввів у науковий обіг у 1965 р. Р. Вернон як кросс-культурний аналіз здібностей і впливу навколишнього середовища. Він вважав, що інтелект залежить як від індивідуальних генетичних відмінностей, так і від стимулюючої або гальмуючої дії навколишнього простору. У теорію психології був уведений термін «особистісний простір» у 1990 р. дослідником С. Вапнер.

У педагогічних дослідженнях 80-х років питання освіти все частіше вивчаються з погляду взаємозв'язку з навколишнім світом. Використовувався термін «ситуація» для характеристики тимчасової координати освітнього простору, тобто характеристики якісного стану низки освітніх систем у даний період часу, або різноманітні впливи й дії навколишнього соціального середовища, вказуючи на значення соціуму і його вплив на освіту.

Проблеми формування готовності курсанта до професійної діяльності мають тенденцію розглядатися у взаємозв'язку з іншими педагогічними системами і соціальними явищами в суспільстві. Але термін «система» розглядається як «щось ціле, поєднання закономірно розташованих частин» [5, с. 709], що знаходяться у взаємному зв'язку, або як безліч елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, створюючи певну цілісність, єдність, що не враховує процесів, які відбуваються за її межами та істотно впливають на неї.

Оскільки сфера освіти існує не ізольовано, а в певному соціальному середовищі, що в значною мірою визначає її розвиток і функціонування, то й освітні системи, знаходячись у певних умовах, виявляються залежними від них. Тому середовище є специфічною умовою існування систем освіти, що визначає суть їхнього розвитку. Як теоретична форма віддзеркалення середовища існування освітніх систем усе частіше називається освітній простір. «Найменшою структурною одиницею такої взаємодії виступає діада «вчитель – учень», найбільшою – світовий освітній простір» [1, с. 10].

У 90-і роки термін «простір» розглядався ґрунтовно інформаційних технологій і психологічних досліджень. Таким чином, наприкінці минулого століття все частіше у наукових дослідженнях з'являються терміни «простір», «освітній простір». У межах освітнього простору виокремлюються наступні підпростори:

– дидактичний (що розуміється як доцільно відібраний і структурований зміст навчання і спосіб його реалізації в процесі навчання, організованому в умовах цілісної освітньої ситуації);

– виховний (педагогічно доцільно організоване середовище, в якому виховний простір є результатом діяльності творчого й інтеграційного характеру, або частина середовища, в якому панує педагогічно сформований спосіб життя, і взаємодія всіх учасників визначається по можливості ідеальною моделлю способу життя тих, кого виховують);

– соціальний простір (феноменологічний факт, у якому існують взаємозв'язки між соціумом, класом і його соціальним простором; чим впорядкованіші, систематизованіші зв'язки між освітніми інститутами, соціальним мікросередовищем й особистістю, тим ширша можливість освітнього простору в соціалізації особистості – формування творчої, духовної, соціально адаптованої особистості, створення умов для професійного розвитку й зростання та впорядковані стійкі взаємини особистості з відкритим соціальним освітнім середовищем, із сім'єю як інститутом виховання та іншими соціальними освітніми інститутами, зорієнтованими на її самореалізацію; становлення індивідуального та освітнього просторів відбувається в досвіді кожного).

Д. Перкінс, М. Віске говорять про так званий «підтримуючий простір» («supportive environment» в оригіналі), в якому можна висловлювати свої ідеї відкрито, не переживаючи почуття незручності або страху. Вони пов'язують поняття простору, розуміння й зусилля.

Погляди на поняття «освітній простір» у зарубіжній педагогіці настільки різні, що в мережі Інтернет існує навіть дискусійна сторінка „Ярлики, що навішуються на поняття „освітній простір» («Labels we place on educational environment types» в оригіналі [9]), присвячена даній проблемі. К. Лейтон стверджує, що термін «освітній» простір ототожнюється з поняттями нетрадиційний, дистанційний, он-лайнний (nontraditional, distance, on-line). Дж. Секрест вважає, що типи освітнього простору визначаються з погляду педагогічного стилю, який, у свою чергу, обумовлений стилем навчання особистості (learning styles), як, наприклад, курс філософії, заснований переважно на читанні й бесіді, курс диференціального числення – на вирішенні проблем. Учений пропонує звести воедино вид навчання, його зміст і якості особистості. Ця ідея якоюсь мірою тотожна нашому вітчизняному підходу, основою якого є особистість. Такий підхід припускає створення особистісно-розвивального простору, акцентує увагу на якостях особистості, її рисах і проблемах. Дж. Л. Паркер підкреслює, що знання можуть бути засвоєні, якщо є місце в їхній свідомості, і людина приймає нову інформацію в ментальну мережу, що вже існує в її свідомості.

Загальнотеоретичні й методологічні аспекти структури освітнього простору розглядаються у працях О. Бодальова, В. Марача, Н. Нікуліної,

І. Шендрика та ін. Вони просторовий параметр освіти визначають через взаємодію людини з різноманітними джерелами інформації на кожному віковому етапі життя. В основі цього явища лежать інтереси, потреби й цілі людей, які перетворюють звичайне споживання інформації на освітню ситуацію, причому її змістовими елементами виступають ті складові, що розвивають особистість або створюють умови для її саморозвитку. Проаналізуємо основні українські дослідження, на які спираємося при авторському визначенні поняття освітній простір.

Українська дослідниця Н. Рибка здійснила ґрунтовний аналіз поняття «єдиний освітній простір», результатом якого є виокремлення груп змістів, якими наділяють поняття єдиний освітній простір у різних документах [7, с. 6–8].

1. За засобом визначення в суспільній свідомості ідеї єдності, цілісності світу, що відбивається в поняттях:

– за формальною моделлю поняття: «єдиний (освітній, економічний, політичний, туристичний, медичний тощо) простір» – така конструкція понять відбиває основну ідею сучасності – «інтеграція у просторі та часі», тому вона є такою розповсюдженою (Я. Береговий, А. Панарін, Н. Провоторова);

– поняття типу міжнародного (європейського, світового, слов'янського, євразійського) освітнього простору виникають унаслідок інституційних змін в усьому світовому суспільстві, трансформацій у соціальній політиці. Оскільки ці поняття відбивають географічну локалізацію інтеграційних процесів, рекомендується використання їх у конкретних ситуаціях, окремих випадках реалізації програм міжнародної інтеграції в освіті (а саме, коли йдеться про єдиний освітній простір Європи, єдиний освітній простір світу тощо). Іншими словами, варто говорити про освіту всього світу (світовий освітній простір), про системи освіти декількох країн (міжнародний освітній простір), у країні (національний освітній простір);

– єдиний (освітній або освітянський) простір – поняттям «єдиний освітянський простір» визначається вся сукупність освітніх установ та система культурно-просвітніх установ, що виконують функції транслявання культурних цінностей, функції виховання людей.

2. За галуззю наукового знання. Поняття єдиний освітній простір пов'язується з появою та впровадженням до навчального процесу новітніх освітніх методів навчання, що засновані на інформаційних технологіях, всебічній і тісній співпраці із виробництвом. Таким чином, група дослідників поняття «єдиний освітній простір» пов'язує із такими близькими за значенням термінами, як «освітній простір», «культурно-освітній простір», «гуманітарний освітній простір», «метаосвітній гуманітарний простір» тощо, які акцентують увагу на педагогічних, психологічних, дидактичних проблемах освіти (С. Бондирева, А. Веряєв, М. Конох, Л. Левчук, Л. Михайлова, Т. Русецька, В. Тузлукова, В. Чернишова, І. Шалаєв, Є. Ямбург).

Юридічно поняття «єдиний освітній простір» означає визнання рівнів і періодів навчання, а також дипломів про вищу і середню освіту незалежно від країни, у якій проходило навчання; тобто відбиває глобальні інтегративні тенденції

(А. Адамський, Є. Балафанов, В. Бацин, Б. Вульфсон, В. Каймін, В. Кінелев, Н. Лоншакова, З. Малькова, В. Марача, В. М'ясников, В. Садовничий, В. Фурс, П. Щедровицький).

3. За національними особливостями (у промовах, інтерв'ю) українські політики, науковці частіше використовують поняття єдиний освітній простір як позначку Болонського процесу (В. Андрущенко, О. Голубенко, В. Журавський, М. Згуровський, В. Кремінь, С. Кримський, С. Ніколаєнко, М. Степко). Російські дослідники звертають увагу на необхідність єдності систем освіти країн пострадянського простору (М. Кузьмін, М. Лазутова, В. Шукшунов). За документами Болонського процесу єдиний освітній простір має назву «European Higher Education Area» (дослівно означає Європейська галузь (зона) вищої освіти) та є поняттям, що не набуває теоретичної та філософської глибини й стосується, переважно не всієї освіти, а тільки переутворенням у системі вищої освіти країн ЄС. Отже, поняття «European Higher Education Area» лише констатує географію та галузь подій Болонського процесу.

Дослідниця Н. Рибка вважає, що найпоширенішою виявилась тенденція, яка пов'язує появу поняття «єдиний освітній простір» із інституційними змінами в усьому світовому суспільстві, трансформаціями у сфері соціальної політики, а саме – в освітній політиці. Поняття освітній простір відбиває, переважно, внутрішні (педагогічні, психологічні, дидактичні тощо) зміни в системі освіти, безвідносно до перевлаштування системи інституційних зв'язків освіти з іншими державними, недержавними та міждержавними установами [7, с. 6–8].

Дослідником О. Редько концептуалізоване поняття «освітній інформаційно-організаційний простір», під яким розуміється комплекс матеріально-технічних, психолого-комунікативних, дидактико-методичних заходів і засобів щодо трансформації освітніх установ різного типу й освітніх процесів на основі впровадження новітніх інформаційних технологій із метою становлення культурного, освітнього й професійного рівнів особистості. У дисертаційній роботі ним виокремлено структурні компоненти освітнього інформаційно-організаційного простору, а саме: неформальне освітнє інформаційно-організаційне середовище, формальне освітнє інформаційно-організаційне середовище [6, с. 5].

Світовий освітній простір об'єднує національні освітні системи різного типу й рівня, що значно різняться філософськими й культурними традиціями, рівнем цілей і завдань, якісними станами. Тому варто говорити про сучасний світовий освітній простір як про єдиний організм, що формується і в кожній освітній системі якого наявні глобальні тенденції й збережена розмаїтість.

За визначенням українського педагога В. Ортинського, для світового освітнього простору характерні дуже важливі тенденції, що особливо яскраво виявляються на початку ХХІ ст. Перша тенденція – повсюдна орієнтація більшості країн на перехід від елітної освіти до загальнодоступної високоякісної освіти, друга – полягає в поглибленні міждержавної співпраці в галузі освіти. Активність розвитку цього процесу залежить від потенціалу національної системи освіти й від рівних умов партнерства

держав та окремих учасників. Третя – припускає істотне збільшення у світовій освіті гуманітарної складової загалом, а також завдяки введенню нових наукових і навчальних дисциплін, орієнтованих на людину: політології, психології, соціології, культурології, екології, ергономіки, економіки тощо.

Ще однією важливою тенденцією в розвитку світової освіти є значне поширення нововведень за умов збереження сформованих національних традицій і національної ідентичності країн і регіонів. Тому простір стає полікультурним й орієнтованим на розвиток людини й цивілізації загалом, відкритішим до формування міжнародного освітнього середовища, наднаціональним за характером знань і долучення людини до світових цінностей.

ЮНЕСКО здійснює організаційне регулювання процесу розвитку світового освітнього простору. Ця організація розробляє для всіх країн міжнародно-правові акти і глобального, і регіонального характеру.

Як стверджує дослідниця Т. Ткач, освітній простір є формою існування інтегрованих освітніх процесів, подій і явищ, які наповнені людськими смислами, впорядковані різноманітним інтелектуальною діяльністю й взаємодією. Термін «освітній простір» визначається як загальний, що поєднує сукупності видів діяльності людини як суб'єкта освіти. Загалом освітній простір репрезентує місце, в якому відбувається освітня діяльність, здійснюються освітні впливи, у результаті яких відбувається засвоєння соціальних цінностей. Освітній простір особистості розуміється як певна можливість і джерело для організації освітньої діяльності, яка має особистісне значення. Таким чином, освітній простір особистості – це певний результат освоєння людиною соціального середовища, ступінь його пізнання, освоєння та присвоєння нею можливостей соціального середовища на підставі її суб'єктивного сприйняття, як простір можливостей, що дає змогу задовольнити особистісні потреби та інтереси [8, с. 33].

Освітній простір є складним, багаторівневим соціокультурним об'єктом, дослідниця Т. Ткач виокремлює три рівні освітнього простору: макро-, мезо- і мікрорівень. Макрорівнем можна вважати регіональний рівень освітнього простору (наприкладі одного місця). Мезорівень проектування освітнього простору може бути представленим на прикладі ВНЗ. Мікрорівень становить рівень особистості, що визначається індивідуальними результатами особистості, яких вона набуває у процесі проектування власного освітнього простору.

Істотне значення у навчально-виховному процесі освітнього простору мають переконання, зовнішні й внутрішні. Зовнішні переконання – це те, що думають про вас (зовнішнє середовище освітнього простору); внутрішні – це ваше особистісне переконання, що формується часто на основі загальної думки (центр простору, особистість курсанта). Таким чином, для результативності професійної діяльності в освітньому просторі необхідне не просто спілкування, не тільки комунікація, не тільки передача інформації, а наявність процесу переконання;

тільки тоді можна стверджувати, що процес навчально-виховної взаємодії мав місце в освітньому просторі. Проте, формування переконання не може відбутися, якщо курсант просто запам'ятає інформацію, вивчить її. Навчання стає можливим, якщо аудиторія розуміє повідомлення, тобто бере до уваги виражене в ньому переконання. Потім, якщо повідомлення містить у собі незаперечні аргументи, відбувається ухвалення висновку і тільки тоді – зміна установки.

Зрозуміло, ситуація, відповідна для здійснення дій, пов'язаних із зміненою установкою, може виникнути не в ту ж годину, а в майбутньому. «Нова установка повинна бути закріплена і збережена незмінною до того часу, доки виконання цієї дії стане можливим» [4, с. 154]. Можна виділити чотири ментальні етапи: увага – розуміння – ухвалення – закріплення. Дану структуру можемо прийняти за основу формування системи переконань в освітньому просторі для підготовки майбутніх фахівців [3].

Висновок. Отже, сучасний освітній простір володіє необхідними потенційними можливостями для формування готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності. Поняття «освітній простір» у сучасних педагогічних дослідженнях зустрічається вже доволі часто, раніше в науці використовувалися синонімічні поняття «середовище», «ситуація», «система», «світ». Освітній простір розуміється як певна можливість і джерело для організації освітньої діяльності, яка має особистісне значення. Термін «освітній простір» дослідниками часто ототожнюється з поняттями нетрадиційний, дистанційний, он-лайнний. У межах освітнього простору дослідники виокремлюють кілька підпросторів. У роботі проаналізоване виокремлення груп змістів, якими наділяють поняття освітній простір у різних нормативних документах, що сприяє розумінню змісту і структури цього поняття. А також окреслені важливі тенденції світового освітнього простору, які для нього характерні, з погляду на це виокремлено кілька рівнів освітнього простору: макро-, мезо- і мікрорівень.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні освітнього простору як педагогічної умови для формування готовності майбутнього фахівця, а саме майбутнього офіцера, до професійної діяльності.

Література

1. Бердяев Н.А. Самопознание. Опыт философской автобиографии / Н.А. Бердяев. – М.: Книга, 1991. – 446 с.
2. Гинецинский В.И. Проблема структурирования мирового образовательного пространства / В.И. Гинецинский // Педагогика. – 1997. – №3. – С. 10–15.
3. Демент М. О. Професійна підготовка майбутнього офіцера до взаємодії в освітньому просторі / М. О. Демент // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. Додаток 4, том IV (16). Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Управління якістю освіти: стандартизація та інноваційність. – К.: Гнозис, 2009. – С. 125–130.
4. Майерс Д. Соціальна психологія / Д. Майерс / пер. с англ. – СПб.: Питер, 1996. – 684 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Рус. яз., 1987. – 797 с.
6. Редько О. В. Трансформація освітнього простору України: інформаційно-організаційний аспект / О. В. Редько: авт. дис. ... канд. філос. наук, спец.: 09.00.10 / Інститут вищої освіти НАПН України. – Київ, 2010. – 16 с.
7. Рибка Н.М. Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аналіз: авт. дис. ... канд. філос. наук, спец.: 09.00.03. / Н.М.Рибка – Одеса, 2005. – 16 с.
8. Ткач Т.В. Психологічні засади проектування освітнього простору особистості: автореф. дис. ... докт. псих. наук, спец.: 19.00.07 / Т.В. Ткач – Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Київ, 2010. – 50 с.
9. Labels we place on educational environment types. – Режим доступу: <http://www.Arlington.com/online-ed/9801/msg00015.html>